

Семенец-Орлова И. А. Императивы демократии через образование (в измерении модели демократии участия Д.Дьюи и современных дискурсивных практик)

Проанализированы различные аспекты функциональной нагрузки образования как социального института, очерчены условия превращения образования в мощный ресурс укрепления демократических ценностей.

Ключевые слова: образование, демократия участия, общественные функции образования.

Semenets-Orlova I. The imperatives democracy through education (the dimension of participatory democracy models of John Dewey and contemporary discursive practices)

Analyzed different aspects of the functional load of education as a social institution, outlines the conditions of transformation of education into a powerful resource strengthening democratic values.

Keywords: education, participatory democracy, social function of education.

УДК 165.742:321.7

Федоренко Олександр Вікторович,
здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

ДЕМОКРАТІЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

У статті аналізується гуманістична природа демократії, пов'язана з розумінням сутності гуманізму як самоцінності людини, визнанням її гідності, можливостей виявлення своїх здібностей завдяки реалізації принципів демократичної організації суспільства.

Ключові слова: демократія, гуманістичний вимір, цінність людини, пріоритетність прав і свобод людини, громадянське суспільство.

Сучасна цивілізація поставила перед демократією нові виклики, пов'язані з надзвичайним ускладненням всіх сфер соціальної життєдіяльності, що викликає необхідність пошуку нових методів демократичної організації суспільства та управління ним. У цьому контексті справедливими є погляди щодо сутності демократії Н. Латигіної: «Проблема сучасної демократії – це не стільки проблема віри у її вихідні принципи й ідеали, скільки проблема переусвідомлення їх з позицій сьогодення з метою забезпечення більш ефективної демократичної дії, демократичної політики, маючи на увазі під політикою перш за все взаємини держави та її лідерів з громадянським суспільством» [5, с. 29].

Особливої гостроти набувають питання щодо застосування фундаментальних принципів демократії у суспільствах, які намагаються перейти від недемократичних владно-управлінських форм до справжнього народовладдя. Досягнення цього залежить передусім від усвідомлення та активного впровадження ціннісно-феноменологічних основ демократичного врядування як громадськістю, так і політикумом. Ми погоджуємося із Дж. Сарторі, що не просто політика, а політика непрофесійна, неефективна, «негідна», несе у собі основну небезпеку з точки зору вихолощування сутності демократії. Негідна політика, на його думку, – це антисоціальна політика, ігнорування законності, перетворення політичного життя на виставу. «Саме негідна політика в майбутні роки буде небезпечною для нас, якщо ми не переглянемо наші пріоритети, якщо не піддамо поняття демократії критичному переосмисленню» [9, с. 5], – наголошує Дж. Сарторі.

Однією з найважливіших ознак демократії як форми організації суспільного життя є її гуманістична спрямованість, що виявляється через реалізацію принципів пріоритету людини та політичної рівності усіх громадян перед законом. У цьому аспекті демократія виявляється справжньою особистісно-екзистенціальною та громадянсько-комунікативною цінністю, що

звеличує людину в її духовно-енергетичних та соціально-вольових потенціях. Як відзначає О. Гьофе «З огляду на особистісні та інституційні передумови політичної відкритості демократія є чимось більшим, ніж формою панування. Відповідно до її екзистенційного поняття, вона є також життєвою формою чи суспільною практикою, в якій, на протигагу формальній демократії, все залежить від реального виконання: важливо те, що всі громадяни сприймають свої політичні та соціальні права і беруть участь у рішеннях щодо їх вдосконалення» [4, с. 105]. Таким чином, громадянська воля людини, реалізація її гуманістично-демократичних прав залежить саме від усвідомлення власної рівної ролі у життєдіяльності та ефективному функціонуванні соціальних і громадських спільнот таких, як місцева громада, держава, громадянське суспільство тощо. Статус рівного суб'єкта громадсько-політичної та владно-державної активності перетворює людину на носія гуманістичного потенціалу демократії.

Пріоритетність людини як суб'єкта політико-правової активності та носія принципових ознак рівності, свободи та вольового самовияву є незаперечними та невід'ємними сутнісними ознаками демократичної форми організації суспільства, без яких справжнє народовладдя стає вихолощеним та формалізованим, що обов'язково призводить до його занепаду. Змістовне відтворення пріоритетної цінності людини, її прав, свобод, а також вільного самовизначення в системі суспільних і владних координат здійснюється в гуманітарній парадигмі. Щодо демократичного врядування вона виявляється у формулюванні й дотриманні таких основоположних принципів:

- пріоритетної цінності людської особи на загальносуспільному та державно-управлінському рівні;
- верховенства прав і свобод особи, утвердження і забезпечення яких є «головним обов'язком держави»;
- встановлення паритетних, суб'єкт-суб'єктних відносин між владою, її представниками та громадянином;
- служіння влади громадянину, що у сучасному контексті здійснюється у формі відкритості влади і зведення її до публічного адміністрування;
- використання гуманних за своєю суттю методів управлінського впливу та залучення до врядування громадян як союзників, а не як об'єктів;
- пошани до кожної особи, її інтересів, бачень і прагнень та толерантного ставлення до особистісних мотивів діяльності й поведінки;
- гарантування легітимних і об'єктивно-конкурентних умов розвитку кожної особи взагалі і працівників сфери державного управління зокрема [7, с. 18].

Таким чином, очевидним є те, що в процесі демократизації соціально-політичної системи нашого суспільства надзвичайно важливим завданням є гуманізація всіх сфер соціальної життєдіяльності, адже лише в суспільстві, яке є гуманітарно орієнтованим і аксіологічно наповненим, може формуватися справжній громадянин, який реалізовує себе як активний суб'єкт.

Фундаментальна цінність людини як мети соціального розвитку і функціонування має стверджуватися також на всіх рівнях і етапах розвитку демократично-управлінського врядування. Це вимагає від всіх суб'єктів громадсько-політичної та державно-владної сфер постійної зосередженості на реалізації гуманістичних принципів рівності, свободи, громадянської відповідальності. Ці принципи демократії для цивілізованого світу є визначальними для функціонування будь-якої соціально-громадянської сфери. Досліджуючи проблему впровадження етичних принципів демократичного врядування, Н. Грицяк зазначає, що «демократичне врядування, яким охоплені на сьогодні майже всі країни Європи, запроваджується в Україні та вимагає від суспільства розвитку нових здібностей державних управлінців, впровадження у повсякденне життя таких етичних принципів, як: чесність, порядність, самовідданість, відповідальність та громадянська мудрість. Демократичне українське суспільство стає все більш вимогливим до влади, що змушує її орієнтувати свою

діяльність на людину, на задоволення її потреб і інтересів через надання якісних управлінських послуг» [3, с. 103]. Ми підтримуємо позицію багатьох науковців у тому, що справжнє народовладдя неможливе без морально-етичного, гуманістично-духовного підґрунтя у процесі демократизаційних реформ, що запроваджуються в нашій країні. Це означає, що без глибинної гуманізації національної суспільної свідомості та соціально-громадянських відносин ми можемо лише імітувати становлення демократичного стилю управління, але аж ніяк не вибудувувати справжнє та дієве народовладдя, яке б задовольнило в рівній мірі громадянські прагнення всіх українців.

Демократичний спосіб організації суспільного життя найбільшим ступенем, ніж інші, реалізує ідею рівності громадян, їх свободи і здатності до реалізації колективної волі, в чому й полягає людиноцентричність такого способу народовладдя. При цьому ключовим елементом демократичного способу політичного управління суспільством є визнання кожним іншим суб'єктом політико-владного процесу інших суб'єктів рівними собі. Водночас, на кожного громадянина покладається абсолютна відповідальність за результати демократичного політико-владного суспільного управління, адже як фундаментальний і рівний суб'єкт цього управління він є його енергетичним, смисло-ціннісним та орієнтаційним джерелом. Цей аспект є важливим особливо для суспільств перехідного, трансформаційного характеру, в яких відсутність традицій рівності та свободи в структурі суспільної свідомості є головною перепоною на шляху справжніх демократизаційних реформ.

Важливим гуманістичним виміром демократичної організації суспільного життя є визнання пріоритету прав людини і громадянина відносно прав держави, а її ключовим функціональним обов'язком насамперед захист прав людини. Тільки та держава може вважатися демократичною і правовою, яка в основу своєї політично-владної діяльності закладає первинну необхідність всебічного забезпечення прав людини і громадянина, свобод особистості та її індивідуальних потреб. Досліджуючи проблеми становлення України як соціальної, правової держави, О. Скрипнюк узагальнює, що «Основоположною цінністю демократії є пріоритет прав людини щодо прав держави. Демократія як політична система виникла і розвивається передусім у межах держави, з якою пов'язані її основні інститути. Тому питання про співвідношення прав людини і прав держави пов'язане з соціально-правовою природою держави. Так, ідея правової держави передбачає обмеження її могутності на користь громадянського суспільства і гарантування пріоритету прав громадян щодо прав держави, а соціальний характер держави спрямований на забезпечення громадянських прав для всіх членів суспільства» [10, с. 94]. Звідси витікає глибоко гуманістична сутність демократії як форми організації та управління суспільством, адже демократично-правова держава за будь-яких обставин орієнтується насамперед на забезпечення умов особистісної самореалізації кожного громадянина, що зрештою витікає в законотворчу фіксацію та конституювання прав людини і громадянина як незмінного принципу сучасного народовладдя.

У цьому контексті доцільно зупинитися на рисах, що визначають правовий статус особистості в демократичній державі, окреслених авторами одного з вітчизняних підручників:

- 1) права, свободи й обов'язки, що утворюють правовий статус, є рівними, кожна особистість (у межах свого статусу) має рівну юридичну можливість скористатися наданими їй правами і виконувати покладені на неї обов'язки;
- 2) права, свободи й обов'язки, зафіксовані в правових нормах, охороняються державою, їх реалізація забезпечується як державою, так і самим громадянином;
- 3) права, свободи й обов'язки гарантовані в інтересах суспільства, держави і кожної особистості зокрема;

4) права, свободи й обов'язки особистості виступають як єдина система, що постійно розширюється і поглиблює свій внутрішній зміст у міру цивілізованості суспільних відносин;

5) права, свободи й обов'язки на всіх етапах існування держави є необхідною умовою і передумовою всебічного і гармонійного розвитку особистості, вони виражають природу держави;

6) права, свободи й обов'язки, що входять до правового статусу особистості, характеризуються єдністю, що виявляється в їхньому соціально-економічному призначенні [12, с. 187-188].

Таким чином, пріоритет людини як фундаменту гуманістичної сутності та ключового принципу демократії, а також визнання всіх громадян рівними перед законом та в рамках владно-управлінських процедур фіксується в політично-правовому полі демократично-правової держави через встановлення механізму забезпечення захисту фундаментальних конституційних прав і свобод людини, особистості і громадянина.

Варто зазначити, що забезпечення фундаментальних демократичних засад та принципів народного суверенітету, рівності всіх громадян, а також дотримання пріоритету ролі прав і свобод людини обумовлюється реалізацією принципів верховенства права, закону та розподілу повноважень гілок влади. Особливо гостро проблема реалізації цих принципів постала в сучасній Україні, яка прагне до демократичних стандартів, але залишається на досить низькому рівні правореалізаційних процедур. Погоджуємося з думкою Т. Багрія у тому, що «для реалізації принципу верховенства права в правовому розвитку сучасної України необхідно створити низку передумов як правового, законотворчого, правореалізаційного, інституційного, так і соціокультурного та політичного характеру» [1, с. 51]. Верховенство закону є інтегральною основою демократії, яка поєднує між собою всі сутнісні характеристики та принципи справжнього народовладдя від оформлення ідеї про пріоритет людини і особистості та рівність громадян перед законом до правового закріплення демократичних процедур, необхідних для реалізації адекватного представництва різних прошарків населення в структурі державно-владного управління.

Надзвичайно важливою характеристикою та сутнісною ознакою демократії є політична свобода, яка в найпоширенішому вигляді проявляється у виборності органів політично-владного управління. Принцип політичної свободи в демократичному суспільстві зумовлює можливість кожного громадянина через представницькі інституції впливати на артикуляцію, прийняття, виконання та реалізацію політично-управлінських рішень. Політична свобода є необхідною умовою демократії, але вона не є самодостатньою, оскільки немає реального вибору там, де слабо виражена участь в політичному житті, де виборчі кампанії перетворюються на бізнес, в якому домінують фінансово забезпечені люди, де соціальна нерівність настільки велика, що існує лише низький рівень усвідомлення громадянського стану. Справедливим є зауваження М. Баранова про те, що «Народний уряд лише тоді є демократичним, коли на вільних виборах громадяни підтверджують своїми голосами довіру своїм керівникам. Ідея свободи вибору полягає не просто у відсутності перепон для суперництва між кандидатами. Демократія – не просто лише суперницький політичний ринок; вона передбачає здатність кожного індивідуума діяти в якості громадянина, тобто зв'язувати безпосередньо відстоювання своїх ідей та інтересів із законами чи політичними рішеннями, що забезпечують основні рамки для суспільного життя» [2, с. 95-96].

Політична свобода як цінність і принцип демократії має інтегрально-аксіологічне значення для становлення та розвитку справжнього і дієвого народовладдя. Розділяємо висловлену І. Прокопчук думку, що «Свобода як основоположна соціальна цінність потребує узгодження з іншими не менш значущими цінностями, такими як рівність, демократія, політична стабільність, економічний добробут тощо» [8, с. 11]. Така системно-інтегральна специфіка принципу політичної свободи зумовлює необхідність постійного соціально-

громадянського розвитку в напрямку становлення і утвердження гуманістичної сутності справжнього народовладдя в нашій країні.

Найважливішим виміром демократії є відповідальність, що особливо яскраво проявляється у діяльності політичних інститутів, які обираються громадянами. Водночас реалізація принципу політичної свободи в рамках народовладдя накладає специфічний тип відповідальності на народ як джерело і суверена влади, що виявляється у процедурах виборності органів державно-публічної влади з метою постійного контролю громадян за результатами реалізації власної політичної свободи. В такий спосіб народ постає як носій історичного типу відповідальності. «Народ у цілому, – наголошує В. Торяник, – не буває злочинцем, так само як він не буває аморальним, але колективна відповідальність не може бути знята з народу, вона завжди на ньому і від неї нікуди не піти. Ця відповідальність полягає в тому, що кожний з індивідів, що утворюють народ, випробовує на собі наслідки дій політиків і громадян тієї держави, під владою якої він знаходиться й у рамках порядку якої він перебуває. Кожна людина солідарно відповідає за те, як нею керують» [11, с. 13].

Не можна обійти увагою такий принцип демократичної організації суспільства, який також відображає гуманістичну спрямованість демократії, як принцип більшості. Зупинимося більш детально на аналізі взаємозв'язку принципу більшості та взаємної відповідальності держави і громадянина.

Принцип більшості є засобом демократичного впорядкування управлінсько-політичної сфери, адже в умовах сучасного розвитку цивілізації та соціально-політичної системи кожної країни не існує можливості прийняття одностайних чи гомогенних владно-управлінських рішень. Це зумовлює необхідність прийняття в якості ключової, домінуючої волі прагнень, інтересів та рішень більшості, яка формується завдяки виборності органів політичного управління. «Виходячи з того, що одностайність у масштабах сучасного суспільства є практично недосяжною, що передбачає прийняття рішень за принципом більшості, потрібно погодитися з необхідністю існування обов'язку дотримуватися рішень більшості. За умов демократії усі зобов'язані виконувати ці рішення, оскільки визнається принцип їх ухвалення більшістю голосів, а також раціональність і справедливість процедур ухвалення. Звідси випливає висновок про те, що громадяни по суті погоджуються не лише на прийняття якогось певного рішення, прийнятого шляхом голосування більшості, а й на відповідну авторитетну систему ухвалення рішень, унормовану законодавством» [6, с. 27]. Це надзвичайно важливий принцип, адже таке визнання громадянами авторитету певної системи прийняття рішень на основі волі більшості фіксує взаємну відповідальність держави, яка ці рішення приймає і виконує, і громадян, від імені яких це здійснюється. Таким чином, в демократичній системі управлінсько-владних координат існує чітка взаємообумовленість принципу більшості та принципу взаємної відповідальності держави і громадянина.

У цьому контексті надзвичайно важливо, щоб як на законотворчому, так і на традиційно-реалізаційному рівні всіляко забезпечувалися і захищалися права меншості, особливо її право на опозицію, що є необхідною умовою функціонування і розвитку сучасної демократії як форми політичного управління суспільством. В іншому випадку може відбутися сценарій становлення, так званої, «тиранії більшості».

Взаємна відповідальність держави і громадянського суспільства є безумовною і фундаментальною вимогою до становлення і розвитку демократії як форми політичного управління суспільством. На жаль, не маючи тривалих традицій такої відповідальності і потрапивши в інформаційно-масову цивілізацію, в якій в основному культивується безвідповідальність, ні українська держава, ні український народ виявилися не готовими до демократичних взаємовідповідальних стосунків. Фактично склалася ситуація обопільної безвідповідальності громадян і держави, в якій головним взаємна безконтрольність та байдужість. Тільки подолавши ці тенденції та встановивши взаємовигідну та партнерську співпрацю між державою і громадянським суспільством, ми зможемо сподіватися на розвиток вітчизняного суспільства в руслі демократичних перетворень і трансформацій.

Звідси витікає необхідність визнання чи не найфундаментальнішої сутнісної ознаки демократії, а саме – партнерську, ефективну, взаємоконтролюючу, неперервну взаємодію держави і громадянського суспільства. Лише в таких умовах функціонують сучасні розвинуті демократичні політичні системи. Це зумовлює нагальну необхідність всебічного розвитку в рамках національних демократизаційних реформ і трансформацій розгалуженої структури інституцій та асоціацій громадянського суспільства, які утворили б інноваційно-прогресивне середовище контролю над діяльністю держави та впроваджували б демократичні стандарти і процедури соціального функціонування.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки.

1. Переваги демократичної основи організації суспільного життя сприяють поширенню її принципів в останні десятиліття. Не відкидаючи низки недоліків демократії, зауважимо, що за її умов забезпечується народовладдя, права і свободи громадян, визнається їх людська гідність. Демократія сприяє розвитку громадянського суспільства, формуванню різних громадських структур, механізму соціальної самоорганізації та соціальної взаємодії.

2. Зміст демократичного способу організації суспільства, що заснований на реалізації принципів визнання народу джерелом і сувереном влади, пріоритету прав людини та рівності громадян перед законом, верховенства закону та розподілу повноважень гілок влади, політичної свободи та виборності органів управління, взаємної відповідальності держави і громадянина засновується на розумінні гуманізму як визнанні самоцінності людини, її гідності, можливості виявлення своїх здібностей.

3. Гуманістичний вимір демократії пов'язаний з визнанням людини як найвищої соціальної цінності, а забезпечення її прав і свобод визначає зміст і спрямованість діяльності суб'єктів політичного життя. Це передбачає систематичну взаємодію соціально-правової демократичної держави та активного й ініціативного громадянського суспільства.

Вважаємо, що сучасна демократія може існувати лише в рамках гармонійної взаємодії держави і громадянського суспільства, що перетворює фундаментального суб'єкта політично-управлінської сфери – громадянина на суб'єкт демократичної політичної відповідальності, підносячи його, завдяки формуванню різноманітних інституційних форм громадянського суспільства, на висоту рівноправного партнерства з державою. Тільки глибоке усвідомлення та ефективна реалізація перерахованих нами принципів функціонування демократії як форми організації суспільного життя дозволить в Україні успішне проведення демократизаційних реформ і трансформацій.

Література:

1. Багрій Т. Я. Принцип верховенства права як умова розвитку сучасного українського конституціоналізму / Тарас Багрій // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 2. – С. 44-51.

2. Баранов Н.А. Современная демократия: эволюционный подход / Николай Баранов. – СПб. : БГТУ «Военмех», 2007. – 208 с.

3. Грицяк Н. Впровадження етичних принципів демократичного врядування та їх значення / Н. Грицяк // Ефективність державного управління: Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 24. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 102-107.

4. Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації / Отфрід Гьофе. – К. : ППС-2002, 2007. – 436 с.

5. Латигіна Н. Базові параметри демократії / Наталія Латигіна // Вибори та демократія. Науково-просвітницький правничий журнал. – 2008. – № 4 (18). – С. 29-36.

6. Петришин О. Народовладдя як фундамент демократичної, правової, соціальної держави / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць. – Х.: Право, 2009. – № 4 (59). – С. 20-30.

7. Петровський П. Гуманітарна парадигма як теоретико-методологічна модель демократичного врядування / П. Петровський, О. Радченко // Ефективність державного управління : Збірник наукових праць Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Випуск 26. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – С. 13-22.

8. Прокопчук І. Ціннісне та інституційно-владне забезпечення політичної свободи в умовах демократії: політологічний аналіз творчої спадщини Алексіса де Токвіля : автореф. дис. ... к. політ. н. : 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / Ірина Прокопчук. – К., 2001. – 18 с.

9. Сартори Д. Размышления о демократии / Д. Сартори // Международный журнал социальных наук. – 1991. – № 2. – С. 5-15.

10. Скрипнюк О. Соціальна, правова держава в Україні : проблеми теорії і практики: до 10-річчя незалежності України: Монографія / Олександр Скрипнюк. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2000. – 598 с.

11. Торяник В. М. Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі : автореф. дис. ... к. політ. н. : 23.00.02 – політичні інститути та процеси. / Володимир Торяник – Дніпропетровськ, 2006. – 22 с.

12. Філонов О. В. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : Навчальний посібник / О. В. Філонов, В. М. Субботін, В. В. Пашутін, І.Я.Тодоров. – К. : Знання, 2006. – 215 с.

Федоренко А. В. Демократия как форма организации общества: гуманистическое измерение

В статье анализируется гуманистическая природа демократии, связана с пониманием сущности гуманизма как самоценности человека, признанием его достоинства, возможностей выявления своих способностей благодаря реализации принципов демократической организации общества.

Ключевые слова: демократия, гуманистическое измерение, ценность человека, приоритетность прав и свобод человека, гражданское общество.

Fedorenko A. Democracy as a form of social organization: the humanistic dimension

Humanism nature of democracy, understanding essences of humanism as values of man, his dignity, possibilities of exposure of the capabilities, due to realization of principles of democratic organization of society, is analyzed in the article.

Keywords: democracy, to humanism measuring, value of man, priority of rights and freedoms of man, civil society.

УДК 32:341

Харадзе Нана,

докторант Грузинского Технического Университета (Грузия, г. Тбилиси)

ПРОБЛЕМА ОТНОСИТЕЛЬНОСТИ ПОЛИТИКИ И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Одной из основных проблем реальной политики является манипуляция нормами международного права или даже игнорирование этих норм, в связи с чем мировому сообществу необходимо разрабатывать универсальные защитные механизмы от подобных манипуляций.

Ключевые слова: политика, международное право, манипуляция.